

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

У статті проаналізовано стан податкового стимулювання інноваційної діяльності в Україні та встановлено його неефективність, визначено перспективні напрямки вдосконалення економічного механізму регулювання інноваційного підприємництва як засобу ефективного розвитку вітчизняної економіки.

В статье проанализировано состояние налогового стимулирования инновационной деятельности в Украине и установлена его неэффективность, определены перспективные направления усовершенствования экономического механизма регулирования инновационного предпринимательства как средства эффективного развития отечественной экономики.

In article the condition of tax stimulation of innovative activity in Ukraine is analyzed and its inefficiency is established, perspective directions of improvement of the economic mechanism of regulation of innovative business are defined.

Ключові слова: економічний механізм регулювання інноваційного підприємництва, ціноутворення на інноваційну продукцію, податкове стимулювання інноваційного розвитку.

Ключевые слова: экономический механизм регулирования инновационного предпринимательства, ценообразование на инновационную продукцию, налоговое стимулирование инновационного развития.

Keywords: the economic mechanism of regulation of innovative business, pricing on innovative production, tax stimulation of innovative development.

Одним із головних завдань на сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні та впровадження інноваційної моделі української економіки є усунення негативних тенденцій, що склалися в інноваційному підприємстві. Проблеми впровадження інноваційної моделі розвитку вітчизняної економіки, як гаранта її конкурентоспроможності, не можуть в сучасних умовах вирішуватися лише адміністративними методами. Тому скеровування інноваційного підприємництва у заданому напрямі має відбуватися, насамперед, за допомогою дії важелів непрямої дії, які знаходяться в арсеналі економічного механізму управління процесами в народногосподарському комплексі країни і найбільше відповідають ринковим відносинам.

Метою нашого дослідження є пошук перспективних напрямків удосконалення економічного механізму регулювання інноваційного підприємництва як засобу ефективного розвитку вітчизняної економіки.

Індикатором досконалості економічного механізму управління інноваційним підприємством є рівень продукування новацій, стан інноваційної активності суб'єктів господарювання, обсяги виробництва інноваційної продукції (товарів, робіт та послуг) і, в кінцевому підсумку, стан конкурентоспроможності національної економіки. Як свідчить проведений аналіз стану інноваційного підприємництва в Україні, економічний механізм регулювання інноваційного підприємництва ви-

магає вдосконалення. Його коригування має бути підпорядковане створенню умов для інтенсивного розвитку економіки при обмежених ресурсах, досягненню максимального економічного результату на основі використання новацій у всіх сферах народногосподарського комплексу.

Формування економічного механізму регулювання інноваційного підприємництва у кожній країні відбувається за індивідуальною схемою і залежить від чисельних факторів (рис. 1). Вирішення питання, які форми і методи мають використовуватися для стимулювання інноваційної діяльності та які з них мають коригуватися на певних етапах інноваційного процесу, у кожній країні залежить від умов і факторів, що склалися на даному етапі розвитку народногосподарського комплексу та інноваційного підприємництва зокрема, а також від тих завдань розвитку економіки, які потребують невідкладного вирішення.

Інноваційне підприємництво не може розглядатися ізольовано, відокремлено від цілісного народногосподарського комплексу, так як він є його невід'ємною частиною. Однак інноваційний процес має свою специфіку, яка повинна враховуватися при формуванні економічного механізму його регулювання. З огляду на те, що економічний механізм є важливою складовою національної інноваційної системи, вдосконалення і розвиток економічних методів управління інноваційним процесом має відбуватися на основі загальних економічних законів, законів відтворення інноваційної діяльності та головних принципів побудови національної інноваційної системи.

Питання специфіки дії економічних законів у системі інноваційного підприємництва та на їх основі удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання інноваційного процесу у сучасних умовах України є недостатньо розробленими та недостатньо представленими у вітчизняній науковій літературі. Тому гострота проблеми не зникає, а її актуальність підвищується у зв'язку із нагальною потребою розширеного відтворення вітчизняної економіки на інноваційній основі.

Основоположним законом у процесі вдосконалення економічного механізму є закон відповідності виробничих відносин рівню розвитку і характеру продуктивних сил. Інноваційні досягнення в науці і техніці удосконалюють продуктивні сили та змінюють виробничі відносини. Ця закономірність забезпечує вплив інноваційної діяльності та інноваційної системи в цілому на розвиток усієї суспільно-економічної системи.

Разом з тим, необхідно враховувати принципи побудови динамічної національної інноваційної системи, що має формуватися і функціонувати на пострадянському просторі в умовах розвитку ринкової економіки. Насамперед необхідно враховувати, що інноваційний процес є багатограним і багатоетапним та охоплює його чисельних суб'єктів зі своїми економічними інтересами, які є рушійною силою ринкового механізму. Сутність удосконалення інноваційної діяльності в умовах становлення і розвитку ринкової економіки полягає у перебудові економічних відносин на основі врахування інтересів суб'єктів інноваційного підприємництва. Тому при доборі форм і методів економічного впливу на суб'єктів господарювання найпершим завданням є узгодження економічних інтересів господарюючих суб'єктів усіх ланцюгів інноваційного процесу для забезпечення функціонування його як єдиного цілого. Узгодження інтересів суб'єктів інноваційної діяльності є складним процесом, так як передбачає погодження інтересів функціонально відокремлених між собою господарюючих блоків, ефективність діяльності кожного з яких у кінцевому підсумку позначається на його оціночних результатах — обсягах та ефективності виробництва інноваційної продукції в країні. У цьому реалізується принцип комплексності, дотримання якого є запорукою досягнення мети підвищення ефективності інноваційного підприємництва.

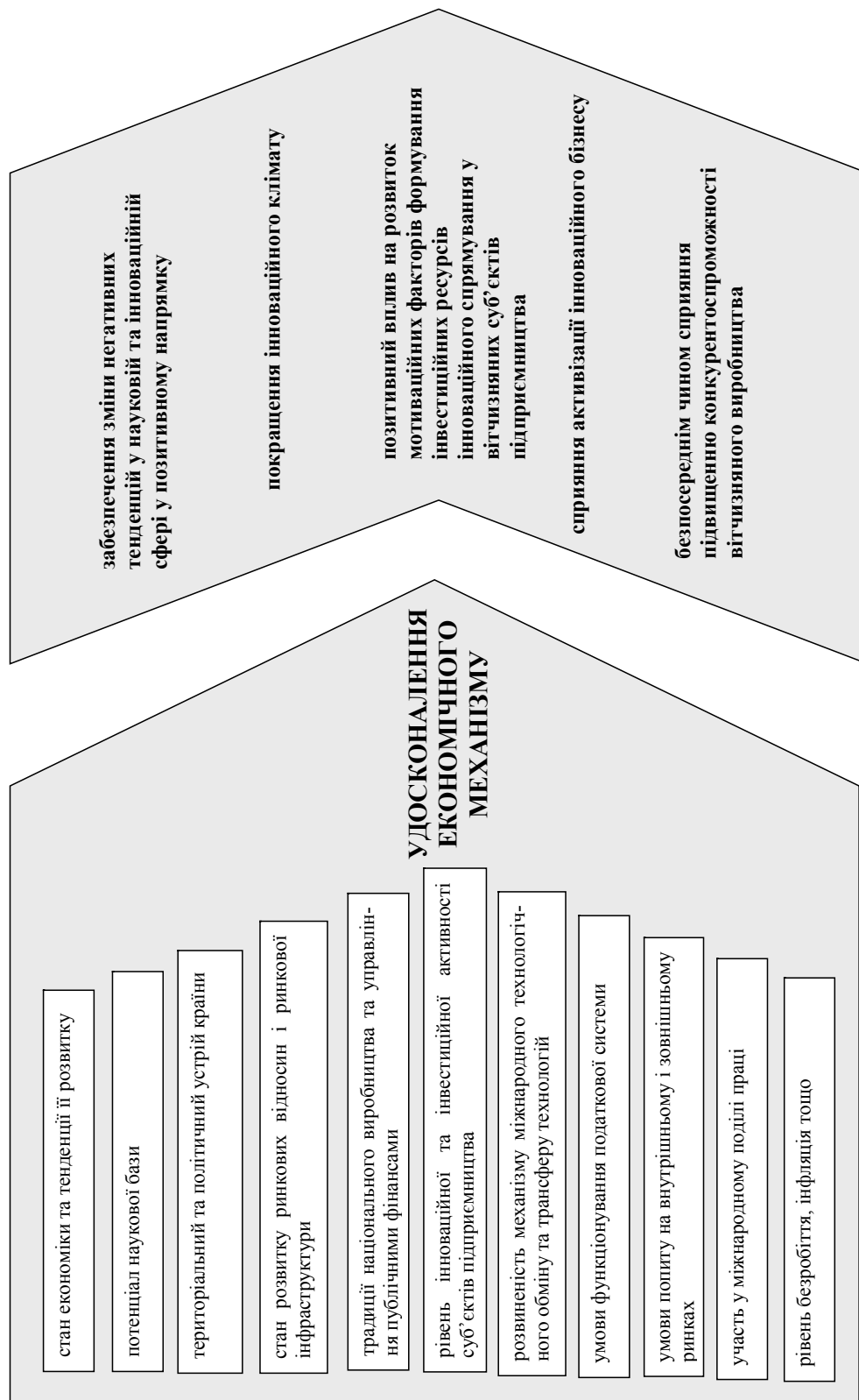

Рис. 1. Удосконалення економічного механізму інноваційного підприємництва: чинники та наслідки

В економічному механізмі регулювання інноваційного підприємництва в умовах становлення і розвитку ринкової економіки важливими проблемами постають організація, планування, стимулювання інноваційного процесу, ціноутворення на інноваційну продукцію тощо. Для їх вирішення можуть використовуватися різноманітні методи і важелі, але вони мають бути індивідуальними на кожному із послідовних етапів продукування новацій, їх матеріалізації та просування на внутрішній та світовий ринок товарів, робіт і послуг.

До організаційних питань належить, зокрема, проблема формування відносин власності в науковій сфері, організація діяльності державних і недержавних науково-дослідних організацій, умови їх співпраці з державою, умови комерціалізації результатів наукових досліджень, розвиток малого підприємництва в інноваційній сфері тощо.

Як і в попередні роки, в Україні переважна більшість організацій, що виконують наукові дослідження, знаходиться у державній власності. Їхня частка у загальній кількості наукових організацій України становить близько 70 % [8]. У колективній власності знаходиться близько 27 % наукових організацій та менше одного відсотка — у приватній власності. Тобто, інституціональні зміни у структурі власності, що пов'язані з переходом до ринкових відносин, у найменшій мірі торкнулися наукової сфери, де сектор приватної власності залишається майже не розвиненим. Такий стан не сприяє розвитку конкуренції як гаранта підвищення ефективності діяльності цієї галузі народного господарства. У той же час у більшості розвинених країн чисельність науково-дослідного персоналу, зайнятого у приватному секторі, становить більше 60 % кадрового наукового потенціалу країни. До того ж частка підприємницького сектора у загальнонаціональних витратах на наукові розробки перевищує 65 % [5].

В Україні залишається не вирішеним питання прав власності на винаходи і розробки, робота над якими фінансувалася за державні кошти, не створені умови для кооперативної співпраці наукових та підприємницьких структур з питань впровадження інноваційних розробок, малий бізнес практично усунений від виробничого, у тому числі й інноваційного процесу. Ці проблеми вимагають законодавчого врегулювання та практичного вирішення органами державної влади та місцевого самоврядування.

Потужним важелем стимулювання інноваційної діяльності в умовах формування і розвитку ринкової економіки є податкова система. Податкова система є інструментом непрямої дії на суб'єктів господарювання і тому найбільш відповідає принципам ринкової економіки. Вона покликана виконувати фіскальну, розподільчу та стимулюючу функції. Фіскальна функція податків пов'язана з формуванням доходів бюджету країни, розподільча — передбачає перерозподіл доходів юридичних і фізичних осіб відповідно до встановлених у суспільстві принципів. Стимулююча функція реалізується шляхом надання платникам податків пільг і привілеїв з метою створення найбільш сприятливих умов для їхньої діяльності.

У сучасній західній ринковій економіці для стимулювання інноваційної діяльності застосовуються різноманітні податкові пільги, знижки, способи обрахунку податкової бази тощо (рис. 2).

Необхідність стимулювання розвитку інноваційної складової національної економіки обумовлена тим, що в умовах вільного ринку цей сектор не отримує належного розвитку. Пільгове оподаткування в ринковій економіці має ряд переваг у порівнянні з наданням державою бюджетних субсидій на розвиток наукової та інноваційної сфери, які також наведено на рис. 2.

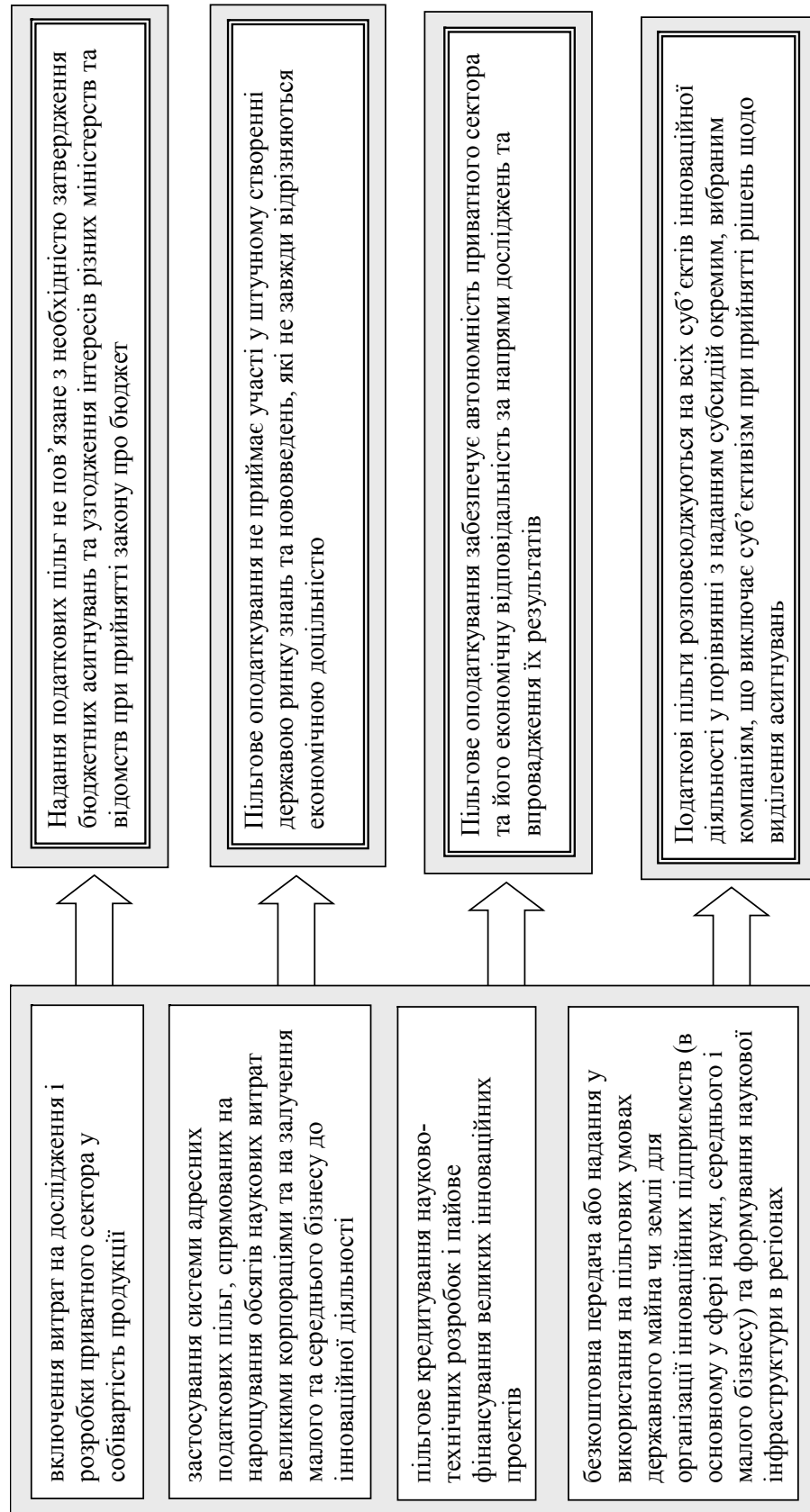

Рис. 2. Податкове стимулювання інноваційного розвитку та його основні переваги

Знижки у податкових ставках встановлюються в країнах розвиненої ринкової економіки в основному за двома принципами: пропорційно фактичним обсягам витрат компаній на наукові дослідження і розробки та в залежності від збільшення витрат на наукові дослідження у порівнянні з досягнутим рівнем. Перший спосіб застосовується, наприклад, в Австралії (знижка 150 %), Сінгапурі (знижка 200 %). Тобто, оподатковуваний доход зменшується на суму, яка в 1,5–2 рази перевищує витрати на наукові дослідження і розробки. В Нідерландах використовують податкову знижку не для усіх витрат на наукові розробки компанії, а лише для суми заробітної плати наукових працівників компанії [1, 6].

Податковим законодавством США встановлено, що витрати на науково-дослідні роботи можуть або вираховуватися з оподаткованого доходу, або зараховуватися в актив і протягом п'яти років повинні амортизуватися. Подібна система існує і в Японії. Крім того, японським фірмам надається податковий кредит у розмірі 20 % приросту витрат на наукові дослідження.

Наприклад, у знаменитому технополісі «Кремнієва долина» (США) на державному, федеральному та муніципальному рівнях в оподаткуванні встановлені такі пільги [4]:

- зменшення відрахування з прибутку;
- прискорення термінів списання устаткування;
- зменшення податків при утворенні підприємства та його оснащенні;
- зниження податків на 25 % при здійсненні підприємством витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи;
- надання пільг у процентах за кредит;
- страхування приватного капіталу, що інвестується в ризиковані проекти.

Державне втручання в економічні процеси засобами податкової політики обумовлене, насамперед, ускладненням відтворювального процесу в сучасній ринковій економіці. Податки традиційно відіграють роль головного регулятора економіки країни, особливо коли постає проблема залучення в інвестиційні процеси приватного капіталу. За даними Європейської комісії, сприятливий податковий режим є однією із найважливіших умов розміщення капіталів у країнах-членах ЄС [9]. Так, наявність податкових стимулів була визнана ключовим фактором у залученні міжнародних інвестицій у сферу наукових досліджень і конструкторських розробок Нідерландів.

У країнах ЄС інструменти стимулювання інноваційної сфери надто різняться. Більшість країн застосовує комплекс заходів прямої і непрямої дії. При цьому значення кожного з них у кожній країні ЄС кардинально відрізняється. Наприклад, в Іспанії широкий набір фіскальних стимулів застосовується до всіх компаній незалежно від їх розміру, у той час коли у Великобританії подібні прийоми застосовуються лише до компаній малого і середнього бізнесу [7].

При цьому слід зауважити, що у таких європейських країнах як Фінляндія, Швеція, Німеччина стимулювання інноваційного процесу обмежується лише наданням прямої фінансової підтримки, у тому числі у вигляді грантів і кредитів (безвідсоткових та пільгових). Пряме державне фінансування має цільове спрямування, яке дозволяє уряду, а не ринку визначати, які сектори економіки або технології потребують першочергового розвитку і державної підтримки [10].

Таким чином, основою економічного механізму державної інноваційної політики розвинутих країн є поєднання конкурсного бюджетного фінансування проектів, програм, окремих дослідницьких структур з різноманітними методами непрямого стимулювання наукової та інноваційної діяльності при постійному пошуку найбільш оптимального їх поєднання. У сучасних умовах, незважаючи на відмінності у застосуванні засобів стимулювання інноваційної діяльності, найбільш розповсюдженим у цьому процесі у країнах розвиненої ринкової економіки є використання інструментів системи оподаткування.

Податковий механізм в економічно розвинених країнах формувалася протягом десятиліть, він відпрацьовувався з урахуванням завдань економічного розвитку, дії чисельних факторів, комплексної дії на суб'єктів господарювання усієї податкової системи. Зведення гнучких, регулярно поновлюваних і ретельно сформульованих правил оподаткування забезпечує ефективне функціонування всього податкового механізму і вирішення актуальних проблем в економіці країни. Тому наявність Податкового кодексу є умовою і запорукою максимальної реалізації потенціалу податкового механізму у вирішенні нагальних проблем економічного розвитку і, насамперед, впровадження інноваційної моделі вітчизняної економіки. Проте, незважаючи на тривалі дискусії з приводу прийняття Податкового кодексу, що відбуваються під час виборів до Верховної Ради України та її роботи протягом кількох останніх скликань, Податкового кодексу, як зведення взаємоузгоджених, стабільних, відпрацьованих норм оподаткування різних видів господарської діяльності, в Україні не прийнято. Цим здебільшого і пояснюється той факт, що інноваційна діяльність в Україні не стала привілейованою сферою бізнесу, а податковий механізм не тільки не сприяє її розвитку, а ще й створює умови для її згорання.

Зупинення дії статей 21 і 22 Закону України «Про інноваційну діяльність» [2], які встановлювали особливий режим оподаткування інноваційної діяльності для усіх суб'єктів господарювання, не було компенсовано жодним законодавчим актом для її стимулювання і таким чином було знищено систему стимулювання інноваційної діяльності, виключено інноваційну діяльність з переліку особливої, яка кардинально відрізняється від звичайної, має високу ступінь ризику та вимагає значних одноразових капіталовкладень. Запровадження у 2006 році особливого, спеціального режиму інноваційної діяльності для технологічних парків не вирішує проблему в цілому, так як згідно із встановленими Законом України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» (2006 р.) [3] преференціями можуть скористатися лише 16 зареєстрованих технопарків, а практично скористалися ними 8 технопарків.

Особливого значення стимулювання інноваційної діяльності набуває у період, коли постає необхідність її активізації у зв'язку з проявами негативних тенденцій у цьому процесі. Налагодження та досягнення необхідних темпів в інноваційній діяльності у цій ситуації має відбуватися на плановій основі. Планування фундаментальних досліджень, найбільш значимих для економіки країни інноваційних проєктів, контроль за дотриманням термінів їх виконання і впровадження новацій доцільно здійснювати в межах пропонованого Бюджету розвитку. При цьому формування цього Бюджету має здійснюватися у регіональному розрізі з метою ліквідації існуючих регіональних диспропорцій економічного розвитку. Планування забезпечує передбачуваність та системність розвитку інноваційного підприємництва, раціональність розподілу обмежених фінансових та інших ресурсів, підвищує ступінь достовірності прогнозів науково-технічного та економічного розвитку країни та її регіонів.

При цьому необхідно зважувати на те, що запровадження ринкового механізму в нашій країні відбувалося і відбувається без урахування специфіки діяльності багатьох галузей народногосподарського комплексу, утворюваних десятиліттями інтеграційних і кооперативних зв'язків між ними, які були зруйновані з ліквідацією адміністративно-командної системи управління без адекватного заміщення її ринковими механізмами регулювання економіки. Усе це негативно позначилося на сфері наукової та інноваційної діяльності, призвело до хаотичності цього процесу та під впливом чисельних факторів практично виключило інноваційну складову з процесу економічного відтворення. У такій ситуації відновлення системи взаємодії науки і підприємницького комплексу, впровадження ринкових важелів регулювання і стимулювання інноваційної діяльності, удосконалення нормативно-правової бази інноваційного підприємництва та всього організаційно-правового механізму

має відбуватися у певній послідовності, у певні терміни та з визначенням відповідальних за стан справ у сфері наукової та інноваційної діяльності. Тобто, використання планових засад у сучасних умовах становлення і розвитку інноваційного підприємництва є, на наш погляд, дієвим засобом удосконалення організаційно-економічного механізму регулювання досліджуваної сфери діяльності.

Важливим інструментом розширеного відтворення інноваційного підприємства та невід'ємною складовою економічного механізму його регулювання є ціноутворення на інноваційну продукцію (товари, роботи, послуги). Як і на будь-якому ринку, формування цін на ринку інноваційної продукції відбувається за законом попиту і пропозиції. Однак через специфіку товарів цього ринку існують певні особливості ціноутворення на інноваційну продукцію. Основні фактори, які слід враховувати при встановленні цін на внутрішньому ринку, наведено на рис. 3; це — високий ступінь новизни товарів, характер вірогідності у формуванні попиту на інноваційну продукцію, собівартість виробництва, монополне становище товару та тимчасовий характер монополізму, платоспроможність попиту на внутрішньому ринку тощо

Крім того, формування цін на результати науково-технічних розробок має враховувати також можливість тиражування, тобто чисельність потенційних покупців наукових розробок, імідж розробників, умови розрахунків за виконані інноваційні роботи.

При цьому, на наш погляд, з метою завоювання ринку стартова ціна на інноваційну продукцію має не лише враховувати зазначені фактори, але й бути помірною. При успішному розповсюдженні даної інноваційної продукції на внутрішньому ринку та її виходом на світові ринки ціна може коригуватися залежно від динаміки попиту на неї.

На наше переконання, у вітчизняному законодавстві недосконалість норм оподаткування інноваційної діяльності, яка призводила до зловживань і тому спровокувала прийняття рішення про скасування законодавчих положень, що встановлювали для неї пільговий режим, вимагала диференційованого підходу до встановлення преференцій на кожному етапі інноваційного процесу. Якщо на стадіях проведення фундаментальних досліджень, прикладних наукових розробок, проектування, виготовлення промислових дослідних зразків нової техніки та технології доцільно, крім прямого державного фінансування, запровадити податкові пільги для суб'єктів підприємницької діяльності різних форм власності, то на наступних етапах інноваційного процесу, які пов'язані з комерціалізацією новацій, справедливим було б надання податкового кредиту, який обов'язково через певний час повинен повертатися до фондів суспільних фінансів.

Таким чином, удосконалення економічного механізму має позитивно вплинути на розвиток мотиваційних факторів формування інвестиційних ресурсів інноваційного спрямування у вітчизняних суб'єктів підприємництва, покращать інноваційний клімат в Україні, забезпечать зміну негативних тенденцій у науковій та інноваційній сфері у позитивному напрямку, сприятимуть активізації інноваційного бізнесу та підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Тому напрямком перспективних досліджень є оцінювання економічної ефективності інноваційного підприємства та вплив на неї стимулюючих заходів.

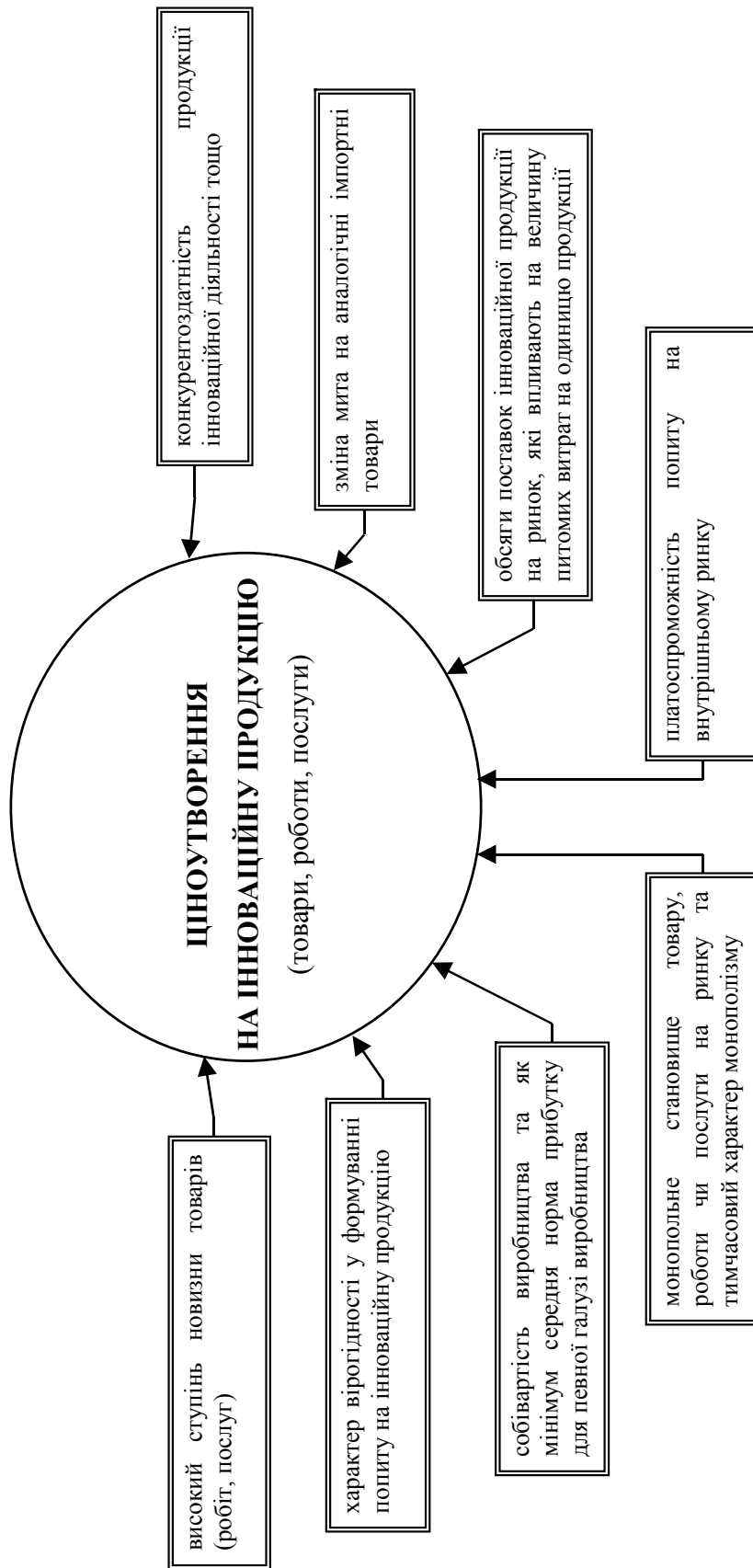

Рис. 3. Основні фактори ціноутворення на інноваційну продукцію на внутрішньому ринку

Література

1. Босак І. П., Кобрин Л. Й. Особливості ціноутворення на інноваційну продукцію / Українська академія друкарства: Наукові записки; Вип. 7. — Л., 2004. — С. 137—140.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4.07.2002 р., № 40-ІУ // Офіційний вісник України. — 2002. — № 31. — Ст. 1447.
3. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» у новій редакції від 12.01.2006 р., № 3333-ІУ // Відомості Верховної Ради України. — 2006.
4. Зангеева С. Б., Филін С. А. Технопарки и техноэкополисы как основа национальной инновационной системы // Инновации. — 2004. — № 6 (73). — С. 14—24.
5. Иванова Н. И. Национальные инновационные системы. — М.: Наука, 2002. — 244 с.
6. Леонтьев Л. И. Опыт стимулирования инновационной деятельности за рубежом // Инновации. — 2003. — № 4. — С. 11—13.
7. Мижинский М. Ю. Меры государственно-правового стимулирования инноваций: правовой опыт ЕС // Инновации. — 2005. — № 7. — С. 115—118.
8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. Статистичний збірник / Держкомстат України. — К., 2004. — 360 с.
9. European Commission/ Directorate General. Taxation and Customs Union. Tax policy. Trends in European Taxation Systems. Forecasts 1998-2002. Analysis of national policies on statutory contributions and charges. Brussels, 2000. — P. 23.
10. European Innovation Scoreboard // Cords focus supplement. — 2001. — № 18. — P. 1—40.

Надійшла до редакції: 23.12.2010

УДК 65.01

В. А. Верба, канд. екон. наук, доцент,
докторант кафедри стратегії підприємств,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

СУЧАСНА ПАРАДИГМА ПІДПРИЄМСТВА

У статті представлено авторське бачення сучасної парадигми підприємства, на основі чого сформовано концептуальні засади дослідження підприємства як економічної системи. Визначено ознаки й сутність сучасного підприємства в контексті нових умов його функціонування, сформульовано принципи організаційної побудови, виявлено напрями його трансформації.

В статье представлено авторское видение современной парадигмы предприятия, на основе чего сформированы концептуальные основы исследования предприятия как экономической системы. Представлена характеристика современного предприятия в контексте новых условий его функционирования, сформулированы принципы организационного построения и направления трансформации.

In the article the author's vision of the modern paradigm of the enterprise is represented, the conceptual foundations of the system research paradigm of enterprise are defined and a modern enterprise as an economic system is described, the attributes and essence of the modern enterprise, organization principles and ways of its transformation are identified.

Ключові слова: підприємство, теорії підприємства, економічна система, парадигма підприємства, характерні ознаки сучасного підприємства, принципи системної парадигми підприємства.

Ключовые слова: предприятие, теории предприятия, экономическая система, парадигма предприятия, характеристика современного предприятия, принципы системной парадигмы предприятия.

Key words: enterprise, enterprise theory, economic system, enterprise paradigm, features of modern enterprise, principles of the system paradigm of enterprise.